

יקותיאל מיזליש

שיטת ספר החינוך בהסבר טעמי מצוות

הקדמה

בהקשר עם לימוד טעמי מצוות מובאת בראשונים מחלוקת כיצד יש להתייחס ללימוד טעמי מצוות.

כוזרי מאמר ב - אות כו: "תורת אלקים היא, ומי שקבלה בתמימות מעולה הוא מן המתחכם והחוקר, אך מי שנטה מן המדרגה העליונה הזאת אל המחקר מוטב לו כי יבקש טעם לדברים האלה אשר יסודם בחכמה האלקית מאשר יעזבם לסברות רעות...".

לכאורה יוצא מדברי הכוזרי שלכתחילה עדיף לא ללמוד טעמי מצוות. הרמב"ם בסוף הלי' מעילה: "ראוי לאדם להתבונן במשפטי התורה הקדושה ולידע סוף ענינם כפי כוחו, ודבר שלא ימצא לו טעם אל יהיה קל בעיניו... המטפטים הן המצוות שטעמן גלוי וטובת עשייתן בעוה"ז ידועה כגון גזל ושפיכות דמים וכבוד אב ואם, והחוקים הן המצוות שאין טעמן ידוע".

ומביא עוד בסוף הלי' תמורה: "אע"פ שכל חוקי התורה גזירות הם ראוי להתבונן בהם וכל מה שאתה יכול ליתן לו טעם תן לו טעם, הרי אמרו חכמים ראשונים שהמלך שלמה הבין רוב הטעמים של חוקי התורה".

לכאורה יוצא מתוך דברי הרמב"ם שמצדד בלימוד טעמי מצוות. כרמב"ם כן גם הרמב"ן מצדד בלימוד טעמי מצוות, ומביא: ¹ "כי בכל אחד טעם ותועלת ותקון לאדם מלבד שכרן מאת המצוה בהן ית", ומביא עוד בהקשר עם הפסוק: ² "את חקתי תשמורו" - החוקים "כולם בטעם נכון ותועלת שלימה".

ספר החינוך, המיוחס לרא"ה הולך בעקבות רבותיו הרמב"ן והרמב"ם ואומר אף הוא - למצוות יש טעם, ומביא בפתיחת הספר באגרת המחבר: "שרוב דברי הספר נלקטים מספרי עמודי הארץ - הרב ר' יצחק אלפסי, הרב רבי משה בר מימון... והחוט המשלש בחוכמה, בתבונה ובדעת הרב רבי משה בר נחמן...".

1 דברים כב, 6

2 ויקרא יט, 19 - רמב"ן ..

לסכום: ראינו דברי הכוזרי המציין שעדיף לא ללמוד טעמי מצוות והעובד בתמימות מעולה מהמתחכם והחוקר, לעומתו הרמב"ם, הרמב"ן וכן ספר החינוך מצודים בלימוד טעמי מצוות לכתחילה מכיון שנועדו לתועלת לאדם. (יש להדגיש שגם הכוזרי סובר שלמצוות יש טעם, אלא עדיף לעבוד בתמימות מלחקור.)

שיטה לכאורה הפוכה - שיטת רש"י בהסבר הפסוק³: "את חקתי תשמרו" - "חוקים אלו גזירות המלך שאין טעם לדבר" - כלומר ישנם מצוות שאין להם טעם! [-מצידנו]

מחלוקת זו, אם למצוות יש טעם או לא, שורשה בגמ' - במחלוקת אמוראים.

המשנה בברכות (לג ע"א) אומרת: "האומר על קן ציפור יגיעו רחמיך ... משתקין אותו".

ומובא בגמ': "פליגי בה תרי אמוראי במערבא רבי יוסי בר אבין ורבי יוסי בר זבדא חד אמר מפני שמטיל קנאה במעשה בראשית" (רש"י - לומר על אלה חס ולא על שאר בריותיו) - יש טעם למצוות, "וחד אמר מפני שעושה מידותיו של הקב"ה רחמים ואינם אלא גזירות" - אין טעם למצוות.

הרמב"ן מעלה קושי על האומרים שיש טעם למצוות מהמדרש בב"ר⁴: "וכי מה איכפת לו לקב"ה בין שוחט מן הצואר לשוחט מן העורף, הא

לא נתנו המצוות אלא לצרף בהן הבריות שנאמר: "כל אמת אלו-ה צרופה". - כלומר אין תועלת לאדם כיצד ישחוט בין מן הצואר בין מן העורף, וכל תכלית מצוה זו לנסות את האדם אם יעשה צו ה'. וזו הכונה: "לא נתנו המצוות אלא לצרף בהן את הבריות" - כצורף שמבחיין בכסף ובזהב אם הוא טוב או רע, כן המצוות מאבחנות את האדם אם הוא טוב או רע ואין להם טעם עצמי, ואם כן מדברי המדרש משמע שאין טעם למצוות!?

ולכן מסביר הרמב"ן - ענין צירוף הבריות - "שיהיו ככסף הצרוף, כי הצורף הכסף, אין מעשהו בלא טעם אבל להוציא ממנו כל סיג, וכן המצוות להוציא מלבנו כל אמונה רעה ולהודיענו האמת ולזוכרו תמיד", - תכלית המצוות לשפר אותנו ולהעלות אותנו הן בתחום הרוחני והן בתחום הגשמי, בתחום הרוחני - חיזוק אמונתנו בה' ית', ובתחום זה כלול גם שיפור מידות האדם, ובתחום הגשמי - נפש בריאה בגוף בריא, התורה גם דואגת לגוף האדם!⁵

לסכום: ראינו 3 שיטות בראשונים הנובעות ממחלוקת האמוראים במסי ברכות בהסבר המשנה.

I אין טעם למצוות והנם גזירות ה'⁶. II - יש טעם⁷ ולכתחילה עדיף לא ללומדן (מעולה העובד בתמימות) III - יש טעם למצוות ויש ענין ללמוד טעמיהן.

מחבר ספר החינוך סובר - יש טעם למצוות, הטעמים שנותן, ניתן לחלקם לכמה תחומים:

תחום טעמי מצוות בספר

- 1) מצוות לעם הנבחר - כשם שנתנו לכהנים מצוות נוספות לגודל מעלתם, כ"כ ניתנו לישראל.
- 2) הכרת גדלות הבורא - מצוות למען נכיר גדלות הבורא ומעשיו בחידוש העולם.
- 3) מצוות לפרט - א) חינוך הפרט למידות (להכרת גדלות הבורא).
ב) דאגה לפרט.
- 4) מצוות לחנך הנערים - מצוות ש"טעמם קלוש" ונכתב טעמם מצד הסדר - לא שאין להם טעם אלא שהמחבר לא עמד עליו - מצוות שטעמם נסתר.
* בחלוקה זו לתחומים, אין מחבר הספר כותב הדברים מעצמו, כפי שנראו לו, אלא שואב את הדברים דרך הראשונים (רמב"ם; רמב"ן), הגמרא, המדרשים ופשט המקרא.

---

5 רמב"ן דברים יד, 3: "הטריפה נאסרה מפני הארס או החול הממית שלא יזיק באוכליו".

6 רש"י (מהר"ל תפארת ישראל פ"ו)

7 כוזרי

8 רמב"ם; רמב"ן; ספר החינוך

לפני שניגשים ללימוד ספר החינוך - ללמוד טעמי מצוות, חשוב להבין מהו הענין בלימודן, להבין שמטרת המצוות לצרף הבריות, לשפר, לזקק ולהעלות אותם בכל התחומים. מצוות התורה הן מעין "הוראות היצרן" כיצד יש להפעיל את "המכונה" - האדם בעולם, ובכל התחומים: הן ביחס לקב"ה, הן ביחס לשאר הבריות הסובבות אותו, הן ביחס לעצמו, והן מצד היותו חלק מעם נבחר, דבר המחייבו בהתנהגות מסויימת ובאורח חיים שונה משאר העולם.

1) מצוות לעם הנבחר

* מצוות שניתנו לגודל מעלתנו מצד היותנו בני מלך, כמצוות שניתנו לכהנים והלויים לגודל מעלתם.

נושא זה ניתן לחלק לשלשה חלקים עיקריים הכוללים את המצוות המתיחסות אליו:

א. מצוות המתיחסות להתנהגות בן המלך (- אינו יכול להתנהג כשאר כל העם).

ב. מצוות המתיחסות לנפש בן המלך (- נפש עדינה המחייבת שמירה מיוחדת).

ג. היחס בין: המלך לבין בנו.

א. מצוות המתיחסות להתנהגות בן המלך

מצד היותנו בני המלך אין אנו יכולים להתנהג כשאר הגויים, וישנה דרישה מעם ישראל להתנהג בהתנהגות מיוחדת ולהיות חיי מוסר מיוחדים, שונים משאר הגויים!

במצוה טז - שלא לשבר עצם מן הפסח, מביא ספר החינוך: "אין כבוד לבני מלכים ויועצי ארץ לגרר העצמות ולשברם ככלבים, לא יאות לעשות ככה, כי אם לעניי העם הרעבים. ועל כן בתחילת בואנו להיות סגולת כל העמים ממלכת כהנים וגוי קדוש, ובכל שנה ושנה באותו הזמן, ראוי לנו לעשות מעשים המראים בנו המעלה הגדולה שעלינו לה באותה השעה".

במצוה זו, שענינה המרכזי לזכר ניסי מצרים, ישנו סניף לשורש העיקרי והוא איסור שבירת עצם. ודוקא בחג החירות, חג הפסח, בו הקב"ה נגלה לעיני כל ישראל בהוציאו אותם ממצרים ובקורעו להם את

הים ידעו הכל גודל מעלתנו וכפי שמובא בשירת הים⁹: "אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב יאחזמו רעד נמוגו כל יושבי כנען, תפלו עליהם אימתה ופחד בגדל זרועך ידמו כאבן...".

מורא זה של העמים מפני עם ישראל בא לידי ביטוי בדברי רחב למרגלים¹⁰: "ותאמר אל האנשים ידעתי כי נתן ה' לכם את הארץ וכי נפלה אימתכם עלינו וכי נמוגו כל יושבי הארץ מפניכם", ומדוע יושבי הארץ מפחדים? - ¹¹"כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף מפניכם בצאתכם ממצרים". על רקע יציאת מצרים וקריעת ים סוף, ישראל מקבלים מעמד מיוחד בעולם - מעמד של אומה שאין הנהגתה הנהגה טבעית, אלא עם המונהג בהנהגה ניסית ע"י הקב"ה. ממילא דבר זה מחייב אותנו, הן כעם והן כל פרט ופרט, להתנהג בהתנהגות שונה מכל העמים, בהתנהגות של עם סגולה, והקב"ה "עצמו" מחנכנו כיצד להתנהג ע"י מצוה זו שלא לשבר עצב, וכפי שכתבנו שדבר זה אינו ראוי אלא לפחותי העם. התורה מחנכת אותנו להכיר בכך שאנו עם סגולה העם הנבחר וצריכים אנו להתנהג כיאות.

ב. מצוות המתיחסות לנפש בן המלך

עם ישראל-העם הנבחר, נפש כל אחד ואחד ממנו היא נפש עדינה, נפש מיוחדת, המחייבת שמירה מיוחדת. דגם לענין זה ניתן ללמוד מאיסור אכילת טריפה.

נאמר¹²: "ואנשי קדש תהיון לי - ובשר בשדה טריפה לא תאכלו", מכיון שאנו אנשי קדש אין לנו רשות לאכול טריפה! נחלקו הראשונים בטעם איסור אכילת טריפה:

שיטת הרמב"ם¹³: "כל מה שאסרה עלינו התורה מן המאכלות כולן תזונתן גרועה... והמדובר בבשר הוא אשר הותר לנו לאכלנו. - לכאורה פגיעה בריאותית באוכלים טריפה.

9 שמות טו, 15-16   10 יהושע ב' - 9   11 שם ב' - 10
12 שמות כב, 30   13 מו"נ ח"ג פרק מח

הרמב"ן הולך בשיטתו של הרמב"ם וסובר כמוהו, שמדובר בפגם בריאותי באוכל טריפה, ולשונו¹⁴: "טריפה נאסרה מפני הארס או החולי הממית שלא יזיק באוכליו".

האברבנאל תוקף את הרמב"ם והרמב"ן הסוברים שטעם איסור מאכלות הנו טעם בריאותי, וכותב¹⁵: "והרי אנו רואים הגויים אוכלים טריפות וכל נבילה ואין בהם עייף וכושל?" - לא יתכן שאכילת טריפות מזיקה לבריאות, מכיון שאנו רואים הגויים אוכלים מהם, והם אינם "בעלי" מחלות וחלשים יותר מעם ישראל!

ולכן מסביר שלא מדובר כאן בדאגת התורה לבריאות הגוף אלא מדובר בדאגת התורה לבריאות הנפש, ולשונו¹⁶: "לא באה התורה האלקית לרפאות את הגופות ולבקש בריאותם אלא לבקש בריאות הנפש". אם מתבוננים בדברי הרמב"ן בשמות בהקשר עם ענין זה¹⁷: "שלא לאכול טריפה", יתכן שניתן לצמצם את המחלוקת ולומר שאלו הם שני צדדים של אותה מטבע.

כותב הרמב"ן: ואין האיסורים במאכלים רק טהרה בנפש שתאכל דברים נקיים שלא יולידו עובי וגטות בנפש... ואני הפץ שתהיו אנשי קדש בעבור שתהיו ראויים לי ולדבקה בי שאני קדוש".

מצד אחד ראינו שהטריפה מזיקה לגוף בגלל הארס שבה ומצד שני אנו רואים שהרמב"ן כותב שהיא מזיקה לנפש ומולידה בה עובי וגטות. כלומר הרמב"ן סובר כאברבנאל שמדובר כאן בדאגת התורה לבריאות הנפש מצד אחד, ועל מה שמביא מצד שני שמדובר גם בדאגת התורה לבריאות הגוף, לכאורה קשה קושית אברבנאל? אלא ההסתכלות צריכה להיות הסתכלות כוללת נפש בדרגה כזאת כפי שיש לאדם מהעם הנבחר, הגוף צריך להיות מוכשר וראוי לקבלה. וממילא קושית אברבנאל יורדת מכיון שהסתכלותו על הגוף היתה מעין הסתכלות מצומצמת בלי להסתכל

---

14 רמב"ן דברים י"ד - 3

15 אברבנאל ויקרא - י"א

16 שם

17 רמב"ן שמות כ"ב 30

על היחס שבין הגוף לבין הנפש הנמצאת בו, - ולהמחשת הענין נביא דוגמא: כלי שמחזיקים בו תפוחי-אדמה (עם כל החול שעל גביהן), לא ישימו בו לאחר מכן יין - כשבודקים נקיון הכלי בדיקה זו נעשית גם ביחס לדברים המושמים בו!

ענין זה בא לידי בטוי בדברי ספר החינוך¹⁸ "לפי שהגוף כלי לנפש ובו תעשה פעולתה, וזולתו לא תשלים מלאכתה לעולם... נמצא כי הגוף בין ידיה כמו הצבת ביד הנפח אשר עמו יוצא כלי למעשהו ובאמת כי בהיות הצבת חזק ופכוון לאחוזו בו הכלים, יעשם האומן טובים...". לסכום, ראינו שהאדם מישראל אדם מיוחד, נפשו נפש עדינה, והתורה דואגת לבריאות גופו ונפשו כפי הראוי להם.

בטוי חזק למיוחדות של האדם בישראל, אשר עקב יחודו צריך שמירה חזקה יותר אנו מוצאים בדברי המדרש רבה¹⁹: (ירמיה ב') "קדש ישראל לה' ראשית תבאתה" - כשם שהערימה הזאת עומדת והכהן יורד לתוכה ונוטל מתוכה תרומה, כך עשה הקב"ה את העולם ערימה ונטל ישראל שהם תרומתו, שנאמר: קדש ישראל לה' ראשית תבאתה, לכך אמר הקב"ה לישראל בשביל שאתם תרומה אין לכם רשות לאכול טריפה". - ישראל הנב בני מלכים - קדש לה' ומתוך כך צריכים הם שמירה מיוחדת. - בשביל שאתם תרומה - אין לכם רשות לאכול טריפה!

ג. היחס בין המלך לבין בנו

כבני מלך אנו מבטאים את הקשר שלנו למלכו של עולם ע"י מצוות יחודיות שאנו מקיימים, ודרך קיום מצוות אלו אנו מגלים שאנו עם סגולה.

דגש לענין זה ניתן ללמוד דרך "מצות קידוש שבת בדברים": מובא בספר החינוך²⁰: "לדבר דברים ביום השבת בכניסתו וביציאתו שיהיה בהם זכר גדולת העם והם הקידוש בכניסתו והבדלה ביציאתו", וכן מצות שמיטה ומצוות החגים - רבוי מצוות מראה על יחודנו. "רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות".

18 ספר החינוך מצוה עג

19 שמות רבה פרשה לי' אות ח'

20 ספר החינוך מצוה לא

למעשה כל המצוות כולן מבטאות את הקשר שלנו עם הקב"ה, ואנו מקיימים אותם, לא בגלל טעמיהן ולא בגלל צו ה', וכל אחד ואחד לפי מדריגתו מקיים המצוות. יש המקיים מתוך יראת העונש, והוא מדריגתו נמוכה, אולם גם זה - גם קיום במדריגה זו מבטא הקשר עם המלך מכיון שיש עבדים שמקיימים מצות המלך בגלל מוראם אותו. ויש המקיימים מצוות במישור של מידת האהבה אוהבם המלך ולכן ומתוך כך מקיימים מצוות - זאת היא מדריגה גבוהה יותר, והמדריגה הגבוהה ביותר הם האנשים המקיימים מצוות המלך הקב"ה מתוך יראת הרוממות. הלא המלך כה גדול וכה חשוב ומתוך הערכה עמוקה אליו אנו מקיימים רצונו - יש מצידנו חפץ לקיים רצון המלך וזאת היא המדרגה הגבוהה ביותר, ואלוהי צריך לשאוף כל אדם. ולצערנו, חלק גדול מהאנשים אינם נמצאים אפילו במדרגה הנמוכה וכפי שמובא בגמרא בברכות²¹: "תלמידיו של רבי יוחנן בן זכאי בקשו שיברכם קודם פטירתו - אמר להם יהי רצון שיהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם. אמרו לו תלמידיו - עד כאן? למברכם שיהא בהם מורא שמים במדריגה הנמוכה ביותר. לכאורה היה צריך לברכם יהי רצון שיהא בכם מורא שמים בגדר של יראת הרוממות! אמר להם - ולואי, תדעו, כשאדם עובר עבירה אומר שלא יראני אדם.

(2) הכרת גדלות הבורא

ענין זה כולל מצוות למען נכיר גדלות הבורא (הזכרת ניסיו ומופתיו), ומעשיו בהידוש העולם. ומתוך שנכיר הבורא וגדלותו נאמין בו ונקיים תורתו, כאשר השאיפה כמובן להגיע להכרה חזקה עד שקיום המצוות יהיה, לא מתוך יראת העונש - קיום מצוות הנובע מצד אחד מפחד העונש ומצד אחד במטרה לקבל שכר, אלא מתוך יראת הרוממות. ומובא במסילת ישרים²²: "לעולם יהא אדם ערום ביראה לדעת ולהתבונן דבר מתוך דבר ולחדש המציאות לעשות נחת רוח ליוצרו בכל הדרכים שאפשר, להראות היות מכירים גודל רוממותו... ותראה שזאת היא היראה האמיתית שהיא יראת הרוממות... משא"כ יראת העונש".

שאיפה לעשות נחת רוח ליוצרו זאת היא מידת הרוממות - לא לקיים מצוות מתוך פחד, מתוך יראת עונש או מתוך רצון לקבל שכר, כשבמרכז ה-"אני", אלא את המצוות מקיימים בגלל הקב"ה. הוא המרכז, ואנו שואפים בכל כוחנו לעשות נחת רוח ליוצרנו. ניתן להדגים ענין זה דרך מצות קידוש בכורות בא"י.

מובא במדרש²³: " ר' נתן אומר: אמר הקב"ה למשה קדש לי כל בכור והזהר לישראל.

כשם שבראתי את העולם ואמרת לי להם לישראל לזכור את יום השבת זכר למעשה בראשית (שנא': זכור את יום השבת), כך היו זוכרים הניסים שעשיתי לכם במצרים".

כלומר, הניסים והמופתים מאמתים מציאות ה', כשם שמצוות יום השבת הינה זכר למעשה בראשית, מאמתת ומזכירה לנו את בריאת העולם ובוראו.

כמו כן-בהקשר עם מצות סיכור יציאת מצרים - מביא ספר החינוך, "מכיון שיציאת מצרים יורד ויסוד באמונתנו בה' ית' נצטוונו לעשות זכר לעניני מצרים בהרבה מן המצוות, ולשונו²⁴: הוא יסוד גדול ועמוד הזק בתורתנו ובאמונתנו וע"כ אנו אומרים לעולם בתפילותנו- זכר ליציאת מצרים, לפי שהוא לנו אות ומופת גמור בחידוש בעולם. וכי יש אלוה-ה קדמון חפץ ויכול, פועל כל הנמצאות הוא ובידו לשנותם, כפי שיחפוץ בכל עת ובכל זמן מן הזמנים כמו שעשה במצרים ששנה טבע העולם בטבילנו ועשה לנו אותות ומופתים, וזה משתק כל במה בחידוש העולם ומקיים האמונה בדעת ה' וכי השגחתו וידיעתו בכללים ובפרטים". כמו כן מובא גב²⁵ בכוזרי שכאשר ישנם מופתים גדולים הנעשים לעיני המון עם לא ניתן להכחישם, ובמיוחד שמופתים אלו נעשים תקופת זמן ארוכה - כל זמן היות אבותינו במדבר משך ארבעים שנה ירד להם המן מידי יום ביומו, מלבד ביום השבת. וענין זה שמש אף הוא לקבל עליהם חובת יום השבת.

23 שמות רבה י"ט, ח.

24 מצוה כא

25 כוזרי מאמר א', פד-פו

3) מצוות לפרט - חינוך הפרט למידות

את המצוות אנו מקיימים בגלל צו ה' ולא בגלל טעמיהן, אולם למצוות ישנה מטרה מאת המצוה בהן ית', והתורה היא למעשה מעין ספר הדרכה כיצר יש להפעיל את המכונה - שקוראים לה אדם - בצורה הנכונה בעולם. חלק מהמצוות תכליתם חינוך הפרט למידות, וחינוך למידות יכול לבוא בצורות מגוונות ביותר, כאשר בחלקם מדובר במידות מרכזיות, שאם אדם קונה מידה זו הרי היא שקולה כנגד המצוות כולן. דגם לענין ניתן ללמוד ממצות כיבוד אב ואם. מביא ספר החינוך שני ענינים בטעם מצוה זו:

I. 'שיכיר ויגמול חסד למי שעשה עמו טובה - שלא יהא כפוי טובה. "וכשיקבע זאת המידה" -

II. כשיתחנך במידה זו, יבין בכלל ענין הכרת טובה ויכיר טובה לקב"ה.

מובא בתנא דבי אליהו רבא²⁶: כל העולם כולו של הקב"ה ואין הקב"ה מבקש מן האדם רק שיכבד אב ואם.

ונשאלת השאלה: כיצד, האם זו המצוה היחידה, המצוה העיקרית שרק אותה הקב"ה חפץ שנקיים?

אלא הענין כפי שאמרנו - ע"י ומתוך מצות כיבוד אב ואם נתחנך לערך שקוראים לו הכרת טובה - הכרת טובה להורים שהם שותפים לקב"ה (בסיבת היות האדם) בעולם, ומתוך הכרת טובה להורים יגיע להכרת טובה לחברים ולקב"ה בכבודו ובעצמו שהוא מיטיב לנו בכל רגע ורגע, ודרך חינוך מידה זו לגמול חסד, נגמול חסד גם עם בוראו של עולם. - וחסד זה הוא הכרת טובה לו ית' על הטוב שעשה עמנו וממילא אדם שגומל חסד עם הקב"ה מקיים כל המצוות כולן.

3) מצוות הפרט - חינוך הפרט לגדלות הבורא

יש מצוות שתכליתם לחנך את האדם לאמונה בה' - שהקב"ה בורא העולם ומחדשו.

המוטיב העקרי בנושא זה הוא "אחרי הפעולות ימשכו הלבבות". כלומר, ישנם מצוות שכל היחוד שלהם הוא שהם חוזרות על עצמן פעמים רבות, ומתוך החזרה הם מקנות בלב העושים אותם ענין גדלות הבורא שהוא בורא העולם ומחדשו, ויש מצוות המחנכות את האדם שהקב"ה עושה מופתים ומתוך חינוך זה ימשך לב האדם להאמין בו ית'. ספר החינוך מביא יסוד זה - "אחרי הפעולות ימשכו הלבבות" - במצוה טז בצורה מורחבת, נושא המצוה: "שלא לשבר עצם מן הפסח". שורש המצוה:

I. לזכר ניסי מצרים,

II. אין כבוד לבני מלכים לשבר עצמות. לזכר ניסי מצרים ענינו כאן גדלות הבורא - "נגיע ונבין אותה מתוך מעשים בפועל שאנו עושים, וכותב: "ומתוך המעשה והדמיון שאנחנו עושים נקבע בנפשותינו הדבר לעולם". והוא מדגיש ומחדד שזוהי תכלית המצוה, מכיון שאם היה ענין סתם להזכיר ניסי מצרים היינו עושים מצוה אחת שמזכירה, ובשביל מה כל ריבוי המצוות המזכירות יציאת מצרים? - אלא הענין הוא "אחרי הפעולות ימשכו הלבבות". האדם נפעל כפי פעולותיו וככל שיעשה יותר מעשים בפועל המזכירים ענין זה תושפע נפשו ממעשיו, וממילא יגיע להכרה גדולה ואמונה במופתי ה' ית', דבר שאי אפשר להגיע אליו באותו היחס במידה ונעשה רק פעם אחת. להדגשת הענין מובא בהמשך: "דע כי האדם נפעל כפי פעולותיו ולבו וכל מחשבותיו תמיד אחר מעשיו שהוא עוסק בהם אם טוב ואם רע, ואפילו רשע גמור בלבבו וכל יצר מחשבות ליבו רק רע כל היום, אם יערה רוחו וישים השתדלותו ועסקו בהתמדה בתורה ובמצוות ואפילו שלא לשם שמים מיד ינטה אל הטוב... כי אחרי הפעולות ימשכו הלבבות. ואפילו אם יהיה אדם צדיק גמור... אם יעסוק בדברים של דופי... ישוב מצוקתו להיות רשע גמור".

מובא בדברים (כו, 6) "וירעו אותנו המצרים ויעננו" לכאורה היה צריך להיות וירעו לנו! מהו "וירעו אותנו"? אלא עשו אותנו רעים - הנמצא בשכנותו של רשע הוא בעצמו לומד ממידותיו ונעשה רע. מדגיש ספר החינוך בצורה חזקה ביותר שפעולות האדם אינם חיצוניות לו, והם משפיעות על נפשו הפנימית שהיא נפעלת כפי פעולותיו, ולהדגמת הענין מובא במשנה בקידושין²⁷: "והכשר שבטבחים שותפו של עמלק." ולמה? אלא אדם נפעל כפי פעולותיו. פעולת השחיטה משפיעה על השוחט ומקנה לו מידת אכזריות, ולכן נאמר שותפו של עמלק, כמידתו של עמלק שהיא מידה אכזרית. ומובא במקום בתפארת ישראל: "דמדעוסק כל היום בשפיכת דמים, מתאכזר בטבעו כעמלק שלחם בישראל לא לנחל ארצם גם לא לקחת ממונם, כי מבית הכלא יצאו עם עני ודל..."

וענין זה הוא הן במישור המידות והן במישור ההתייחסות לבורא. בהקשר עם אמונתנו בחידוש העולם, מובא בספר החינוך מצוה לא - "מצות קידוש שבת בדברים" בשורש המצוה: "שנתעורר מתוך מעשה זה לזכר גדולת היום ונקבע בליבנו אמונת הידוש העולם - כי ששת ימים עשה ה' את השמים... וביום השביעי שבת", וכן מצוות נוספות הקשורות לשבת, לשמיטה וכו'. והענין במצוות אלו שהם חוזרות על עצמן כדי שהאדם יפנים המסר של המצוות הללו ומסר זה יהפוך להיות חלק מנפשו, ויש בורא לעולם שעשה עמנו הנסים. ומתוך כך - מתוך המופתים אנו מכירים הבורא וממילא מקימים מצוותיו, ולכן ענין זה הוא יסודי בקיום המצוות, יסודי באמונתנו.

4) מצוות לחנך את הנערים - כולל מצוות שטעמם קלוש ונכתב טעמם מצד הסדר הטוב בספר כדי לא להשאיר מצוה ללא טעם. בביטוי זה משתמש במקומות שרוצה להדגיש שלדבר מסוים אין טעם, לדוגמא: במצוה זה²⁸ כשמדבר על החלוקה בין סוגי הקרבנות בשחיטתן ובמתנות הדם - "אם נאמר... כי החלוקים יכריחו כיוון המחשבה בדבר, לא נעלה בידינו רק דברי נערות".

לסכום: עמדנו על שיטת ספר החינוך בהסבר שרשי המצוות - ארבעה סוגי שרשים (טעמים) מביא ספר החינוך למצוות, יש להדגיש כמובן שאת המצוות לא מקימים בגלל טעמיהן אלא בגלל צו ה' אולם יש ענין ללמוד טעמיהן, ומתוך לימוד טעמיהן לא יעשו כמצוות אנשים מלומדה, אלא מתוך הבנה, וממילא אדם שיעשה המצוות מתוך הבנה יושפע ויעשה טוב יותר.